

J a d w i g a Z i ę b a

Egzorcycyści

HISTORIA + TEOLOGIA + PRAWO + DUSZPASTERSTWO

WYDAWNICTWO WAM + KSIĘŻA JEZUICI

Wstęp

„Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3, 16) – ta wciąż spełniająca się obietnica Nowego Przymierza stanowi kluczową prawdę wiary, która streszcza całą Ewangelię i jest źródłem dla życia Kościoła trzeciego tysiąclecia. W niej ma swoje zakorzenienie istnienie każdego człowieka. Stworzony na obraz i podobieństwo Boga Trójjedynego, obdarzony został rozumem i wolną wolą i uzdolniony do tworzenia komunii z Bogiem i drugim człowiekiem. Budowanie więzi dokonuje się w tajemnicy Kościoła, który „jest w Chrystusie jakby sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego” (LG, nr 1).

Tajemnica wolności jest wielkim i niepojętym darem. Człowiek bowiem może odrzucić swego Stwórcę, zamykając się na Boga i odrzucając zbawienie (por. DV, nr 46), o czym mówi Biblia, która zawiera także historię bałwochwaltwa. We współczesnym świecie ma ona swoją kontynuację. Wobec różnych form działania zła, Złego, w kulturze kultywującej śmierć wzrasta powaga wolności, która niewłaściwie ukierunkowana otwiera śmiertelne ścieżki. Lekceważenie grzechu, ignorancja wobec istnienia Szatana i strategii jego działania mogą prowadzić do uzależnienia od złego ducha, pozostawiając ślady w całej cielesno-psycho-duchowej strukturze człowieka. Choć konsekwencje swoich wyborów każda osoba ponosi osobiście, może liczyć na pomoc wspólnoty eklezjalnej, która nosi w sobie pamięć i uobecnia prawdę, że „Bóg jest Miłością”. Z tej Dobrej Nowiny wypływa troska o „zbawienie dusz, które zawsze winno być w Kościele najwyższym prawem” (kan. 1752). Wyraża się ona w posłudze egzorcystów, a tę należy postrzegać w perspektywie tajemnicy wolności, powagi grzechu i zbawienia człowieka, dokonanego w Jezusie Chrystusie, który jako „Syn Boży objawił się po to, aby zniszczyć dzieła diabła” (1 J 3, 8).

We współczesnym świecie zauważa się duże zainteresowanie działalnością egzorcystów, co wyraża się liczbą kierowanych do nich próśb o pomoc przez osoby w różnym stopniu zniewolone przez demona. Zaciekawienie za-

gadnieniem można dostrzec w ostatnich kilkudziesięciu latach w obszarze różnych dziedzin życia społecznego: religii, nauki, sztuki (w tym filmu)¹ oraz teorii pseudonaukowych, preferowanych na gruncie okultyzmu i New Age.

Inspiracją do podjęcia badań na temat egzorcystatu stał się kontakt i współpraca z egzorcystą, ks. Benedyktem Barkowskim SVD, oraz udział autorki w trzech Europejskich Konferencjach IAD w Częstochowie. Prezentowane podczas ich przebiegu interdyscyplinarne podejście do egzorcyzmowania w praktyce różnych krajów świata było natchnieniem oraz stworzyło możliwość do podjęcia kompleksowej analizy tej posługi. Jej odrodzenie w Polsce dokonywało się równolegle z procesem tworzenia nowego Rytuału egzorcyzmów w miejsce przepisów i formuł XII tytułu Rytuału Rzymskiego z 1614 roku. Okres ponad dziesięć lat od zatwierdzenia polskiego przekładu DESQ przez Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów pozwala na ogląd procesu kształtowania się egzorcystatu w polskich diecezjach z pewnego dystansu. Dodatkowo stało się to bodźcem do podjęcia badań ankietowych wśród sprawujących posługę egzorcystów w Polsce.

Przedmiotem badań niniejszej dysertacji są „Teologiczne i prawne podstawy działalności egzorcystów w społeczności wiernych w świetle nauczania Kościoła”. W ten sposób sformułowany temat nie został jeszcze opracowany w polskim piśmiennictwie teologicznym. Tematyka związana z działalnością egzorcystów nie doczekała się jeszcze w obszarze polskojęzycznej literatury szerszego teologiczno-prawnego opracowania.

W ostatnich latach powstało sporo monografii omawiających tematykę dotyczącą działania Szatana, form zniewoleń duchowych i sposobów uwalniania od złego ducha. Wzbogacone osobistymi świadectwami osób zniewolonych i egzorcystów uwalniających ich od Złego stanowią rodzaj przewodnika dla podejmujących tę posługę i są formą teologicznego poznania.

W minionym dziesięcioleciu pojawiło się wiele prac, które podejmują zagadnienie złego ducha i jego destrukcyjnych skutków w życiu jednostek i społeczności oraz przedstawiają różne formy walki z nim i sposoby wyzwiania od szatańskich więzów. W większości są to tłumaczenia książek autorstwa praktykujących egzorcystów włoskich, francuskich, anglojęzycznych (jak np.: Gabriele Amorth, Raul Salvucci, René Laurentin, Mateo La Grua, Pellegrino Ernetti, René Chenesseau, Ojciec Benignus, Jeremy Davies). Niektóre mają charakter świadectwa i wzbogacają wiarę w istnienie świata demonicznego, a nade wszystko w moc Kościoła nad złymi duchami zniewalającymi człowieka aż po opętanie.

¹ Ważny okazał się głośny film *Egzorcysta* w reż. W. Friedkina z 1973 r., a także wydarzenia związane ze śmiercią studentki A. Michel w czasie egzorcyzmów sprawowanych w Klingenbergu w 1976 r., na podstawie których powstał w 2005 r. film *Egzorcyzmy Emily Rose* w reż. S. Derricksona.

Niniejsza książka będzie drugą polskojęzyczną monografią dotyczącą posługi kapłanów egzorcystów po publikacji pracy doktorskiej ks. Bogdana Kocańdy OFMConv, który skupił się na wymiarach teologiczno-duchowych².

Problematyka liturgii egzorcyzmu na gruncie badań historii i teologii liturgii, poruszana w niektórych pracach selektywnie, znalazła swe naukowe ujęcie we wnikliwej rozprawie doktorskiej ks. Piotra Towarka, w której autor odwołuje się do wielu zagranicznych, polskich monografii i opracowań³. Wyzaczyła ona szlak w analizie źródeł liturgicznych dla historycznego i teologicznego ujęcia egzorcyzmowania, a także przemiany, jakiej poddana była relacja charyzmat-urząd w posłudze egzorcystycznej. Dysertacja ta stała się także inspiracją do poszukiwań nieznanymi formuł egzorcystycznych i udostępnienia ich treści w języku polskim.

Na uwagę zasługuje jedna z pierwszych polskich monografii ks. Jana Flisa pt.: *Jezus a demony na tle antydemonicznych praktyk Starożytnego Wschodu*, podejmująca aspekty działalności antydemonicznej, która stała się pomocna w opracowaniu historycznego ujęcia uwalniania w religiach świata.

Niezastąpione w podjęciu niniejszej pracy były naukowe, systematyczne opracowania encyklopedyczne zagrożeń duchowych we współczesnym świecie ks. Aleksandra Posackiego z zakresu demonologii, okultyzmu, egzorcyzmu oraz ks. Andrzeja Zwolińskiego z zakresu historii idei i ujęcia problematyki zagrożeń ze społecznego punktu widzenia.

O ile posługa egzorcystyczna znalazła swe miejsce w wybranych aspektach historycznych i liturgicznych opracowań naukowych czy w wymiarze duchowości, o tyle opracowanie kanoniczne i duszpasterskie egzorcyzmowania w sposób usystematyzowany nie zostało jeszcze dotąd opracowane w Polsce.

Niniejsza dysertacja zawiera pierwsze w języku polskim usystematyzowane ujęcie podstaw prawnych posługi egzorcystycznej. Jedyną dostępną pozycją teologiczno-kanoniczną była książka ks. Gabriela Nanniego pt. *Palec Boży i władza szatana. Egzorcyzm*⁴, która stała się pomocna przez wskazanie źródeł w opracowywaniu zagadnień związanych z egzorcyzmowaniem w prawodawstwie. Nieco inną perspektywę dała dysertacja ks. Francisca Omara

² Temat obronionej rozprawy doktorskiej: *Posługa kapłana-egzorcysty. Studium teologiczno-duchowe w świetle polskojęzycznej literatury teologicznej od Soboru Watykańskiego II do odnowionego Rytuału rzymskiego egzorcyzmów*, która została wydana jako *Posługa kapłana – egzorcysty. Duchowość. Tożsamość. Praktyka*, Kraków 2004.

³ Temat rozprawy: *Liturgia i teologia egzorcyzmów w księgach liturgicznych po Soborze Watykańskim II* (2006). Monografia ta w zmienionej wersji została opublikowana jako książka pt.: *Egzorcyzm. Historia, liturgia, teologia*, Olsztyn 2008.

⁴ G. Nanni, *L'esorcismo. Fonti e legislazione vigente del CIC 1983, can. 1172*, Pontificia Università Lateranense, Roma 2003. Jej wersję nieznacznie zmienioną i bez Apendyksu, zawierającego źródłowe teksty liturgiczne w języku łacińskim, opublikowano jako G. Nanni, *Il dito di Dio e il potere di Satana. L'esorcismo*, Libreria Editrice Vaticana, Roma 2004. Wersja polska tej ostatniej ukazała się jako G. Nanni, *Palec Boży i władza szatana. Egzorcyzm*, Wyd. Księży Marianów MiC, Warszawa 2007.

pt. *Exorcism in Church law: charism, ministry and canonical regulation*⁵. Autor, podejmując nowatorskie ujęcie egzorcystatu jako charyzmatu i urzędu, podkreśla, że kan. 1172 KPK, który reguluje sprawowanie egzorcyzmu, nie doczekał się wystarczającego teologicznego i kanonicznego omówienia przez naukowców. Na ten brak wskazuje periodyk „*Canon Law Abstracts*”, na łamach którego od promulgacji KPK w 1983 r. do 2007 r. w różnych wydaniach tego czasopisma opublikowano tylko dziewięć kanonicznych opracowań kan. 1172, do których odwołuje się ks. F. Omara w formułowanych przez siebie tezach⁶. Tę perspektywę badawczą wzbogacił obszerny artykuł niemieckiego kanonisty, Helmutha Pree *Der Exorzismus im geltenden kanonischen Recht*.

W polskiej literaturze teologicznej brakuje całościowego opracowania problematyki egzorcyzmowania w ujęciu historycznym, teologicznym, kanonicznym, społecznym i duszpasterskim. Naprzeciw temu zapotrzebowaniu próbuje wyjść niniejsza pozycja. Podejmuje ona problem działalności egzorcystycznej, wykorzystując jako materiał źródłowy nie tylko Pismo Święte, źródła patrystyczne, nauczanie soborów i synodów oraz polsko- i obcojęzyczną literaturę teologiczną, prawną, społeczną. Przedstawia problematykę poruszaną w niepublikowanych referatach, wykładach praktykujących egzorcystów i znawców tematu, które były wygłaszane podczas krajowych i międzynarodowych konferencji egzorcystów.

W pracy odwoływano się do doświadczenia świętych, mistyków, doświadczonych egzorcystów, skutecznie walczących z demonami, których świadectwa należy uznawać za źródła wiary Kościoła i wiedzy teologicznej.

Książkę wzbogacają wyniki badań empirycznych przeprowadzonych wśród egzorcystów pracujących na terenie Polski. Inspiracją do nich stała się publikacja badań ankietowych ks. Krzysztofa Pawliny *Formacja do kapłaństwa w polskich seminariach*.

Etymologicznie słowo „egzorcyzm” (łac. *exorcizare*) pochodzi z greckiego *horkos* (*przysięga*) lub *horkidzein* (*przysięgać, kląć się, zaklinać*)⁷. Stąd w literaturze kościelnej egzorcyzmowanie oznacza „wypędzanie złych mocy”. Zgodnie z KKK o egzorcyzmach mówimy wtedy, „gdy Kościół publicznie i na mocy swojej władzy prosi w imię Jezusa Chrystusa, by jakaś osoba lub przedmiot były strzeżone od napaści Złego i wolne od jego panowania” (nr 1673).

Podstawowymi źródłami w realizacji podjętego tematu stał się KPK z 1983 r. – podstawowy dokument ustawodawczy Kościoła, który przyznaje

⁵ Zob. F. Omara, *Exorcism in Church law: charism, ministry and canonical regulation*, Facultas Iuris Canonici, Pontificia Universitas Gregoriana, Roma 2008.

⁶ F. Omara, *Exorcism*, dz. cyt., s. 77–78.

⁷ Por. H. Pree, *Der Exorzismus im geltenden kanonischen Recht*, w: *Communio in Ecclesiae Mysterio. Festschrift für Winfried Aymans zum 65. Geburtstag*, red. P. Förster, M. Weber, EOS Verlag Erzabteil St. Ottilien 2001, s. 417–438.

„główne miejsce miłości, łasce i charyzmatom”, a równocześnie jest niezbędnym narzędziem w zachowaniu porządku w życiu indywidualnym, społecznym i w działalności Kościoła⁸. Praca odsyła do zasadniczego tekstu doktrynalnego KKK, traktując go jako „pewny i autentyczny punkt odniesienia w nauczaniu nauki katolickiej”⁹. Istotne źródła dla niniejszej monografii to księgi liturgiczne poczynawszy od *Sakramentarza Gelazjańskiego*, przez *Pontyfikał Rzymsko-Germański* i trydenckie *Rituale Romanum* z 1614 r., nieznacznie poprawione w 1926 i 1952 r., aż po wydanie DESQ z roku 1999 (*editio typica*), którego *editio typica emendata* ukazała się w 2004 roku.

Zasady i reguły odnowy liturgii określiła soborowa Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (nr 21–40). W duchu jej postanowień (SC nr 79) na powrót rozpatrzono przepisy Rytuału Rzymskiego (tytuł XII). Odnowiony i zatwierdzony przez Jana Pawła II rytuał egzorcyzmu *De exorcismis et supplicationibus quibusdam* Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów promulgowała dekretem z dnia 22 listopada 1998 roku¹⁰.

Jego polski przekład *Egzorcyzmy i inne modlitwy liturgiczne* przyjęła Konferencja Episkopatu Polski uchwałą z dnia 26 listopada 1999 r., który z kolei zatwierdziła Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Dekretem z dnia 12 maja 2001 roku¹¹. W niniejszym opracowaniu odwoływano się do tekstu wydania wzorcowego.

Przepisy prawa liturgicznego są zawarte w DESQ. Zgodnie z wykładnią kan. 838 § 3, przepisy te wyjaśniają i zawierają interpretację KPK kan. 1172. Obrzędy egzorcyzmu większego zawarte w Rytuale nie są instrukcją w sensie KPK kan. 34, ale regulują nimi zasady dotyczące sakramentaliów (kan. 1166–1172).

Z racji szerokiego zakresu pojęcia „egzorcyzm” w pracy odwoływano się nie tylko do regulacji obrzędu wielkiego egzorcyzmu, ale także do obrzędu „na sposób egzorcyzmu”, czyli egzorcyzmów mniejszych. W analizie wybranych aspektów liturgii egzorcyzmów jako źródła posłużyły: księga *Ordo Baptismi parvulorum* (1969) – *Obrzędy chrztu dzieci. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* (1972), a także księga *Ordo initiationis christianae adultorum* (1972) – *Obrzęd chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*

⁸ Jan Paweł II, *Konstytucja apostolska „Sacrae disciplinae leges”*, w: KPK, Pallottinum, Poznań 1984, s. 13.

⁹ Jan Paweł II, *Konstytucja apostolska „Fidei depositum”*, 11.10.1992, w: KKK, Pallottinum, Poznań 1994, s. 8.

¹⁰ Congregatio de cultu divino et disciplina sacramentorum, Decretum 22.11.1998, Prot. N. 1280/98/L, w: Notitiae, 1999, nr 35, s. 137. *Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum, De exorcismis et supplicationibus quibusdam*, Typis Vaticanis 1999.

¹¹ Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, Poloniae, Prot. 59/00/L, w: EMB, dz. cyt., s. 6.

(1988), ukazując przy tym zachodzące zmiany i rolę egzorcyzmów mniejszych w tradycji liturgicznej Kościoła.

Źródłem badań niniejszej dysertacji były także nagrania wykładów z Europejskich Konferencji Posługi Uwalniania (IAD) czy ze spotkań Międzynarodowego Stowarzyszenia Egzorcystów (AIE) oraz z krajowych konferencji egzorcystów w Niepokalanowie lub Sulejówku. Udostępnił je egzorcysta ks. Antoni Zieliński, który zajmuje się kompletowaniem wspomnianych materiałów. Przeprowadzenie badań ankietowych umożliwił ówczesny Koordynator Polskich Księży Egzorcystów, ks. prał. Marian Piątkowski. W ideę kształtowania się egzorcystatu w Polsce wprowadził ks. Benedykt Barkowski, udostępniając wiarygodną dokumentację.

W pracy została wykorzystana obcojęzyczna literatura teologiczna, liturgiczna, prawna niedostępna jeszcze w języku polskim. Warto podkreślić, że wykorzystano polskie źródła patrystyczno-kanoniczne dotyczące omawianej tematyki. Oparto się także na pomocach formacyjnych wydawanych w obcojęzycznych okólnikach czy podręcznikach dla egzorcystów. Wykorzystano liczne wywiady udzielone przez egzorcystów polskich i zagranicznych.

W przypisach zestawiano źródła teologiczno-prawne z pierwszych wieków z bardziej aktualnymi dokumentami Kościoła, by podkreślić ciągłość w nauczaniu Magisterium na temat istnienia Szatana, grzechu pierworodnego, piekła, posługi egzorcystycznej. Uzasadnienie dla takiego zapisu wynika z faktu, że w dysertacji uwaga badawcza została ukierunkowana na podstawy teologiczne i prawne, dlatego w omawianiu współczesnej sytuacji podawano także odnośniki do źródeł wcześniejszych.

Mimo że jeden z rozdziałów dotyczy historii posługi uwalniania od Złego, przy badaniu podstaw działania egzorcystów przez wieki w całej pracy odwoływano się do źródeł historycznych, teologicznych, prawnych, liturgicznych.

Dysertacja, uwzględniając analizę źródeł, chce szukać odpowiedzi na pytania, czy istnieją i jakie są podstawy działalności egzorcystów w teologii i prawodawstwie Kościoła. Z jakiego powodu demoniczne działanie manifestuje się u osób o dwóch skrajnych postawach: notorycznie żyjących w grzechu lub tych, które dodatkowo zawarły pakt z Szatanem, oraz u osób świątobliwych, których codzienne wybory są w opozycji do Złego. Chce uzyskać przesłanki, skąd wynika potrzeba egzorcyzmowania w społeczności wiernych. Uzasadnione wydaje się poszukiwanie odpowiedzi na pytania: kogo określa się egzorcystą, do kogo skierowana jest jego posługa i na czym ona polega; co się składa na społeczną rolę egzorcysty. Istotne jest podjęcie refleksji nad aspektami pastoralnymi tej posługi oraz wyznaczanymi przez nią postulatami duszpasterskimi w ówczesnej sytuacji Kościoła. Biorąc pod uwagę wyniki badań ankietowych wśród egzorcystów pracujących na terenie Polski, słuszne będzie określenie, jak przedstawia się ich status w Kościele polskim, na jaką

problematykę wskazuje ich działalność oraz jakie jest znaczenie egzorcystatu również na arenie międzynarodowej. Ukazane liturgiczne regulacje dotyczące wielkich egzorcyzmów, ale i egzorcyzmów chrzcielnych czy w okresie katechumenatu rodzą pytania o zakres pojęć: „egzorcysta”, „posługa egzorcystyczna”, co z kolei może rozjaśnić termin „pseudogzorcysta”.

Niniejsza monografia ma charakter analityczno-syntetyczny. Główną metodą badawczą zastosowaną w pracy – typową dla katolickiej nauki społecznej – jest krytyczna analiza tekstów źródłowych: doktrynalnych dokumentów Kościoła, prawnych i liturgicznych. Pozwala ona na sformułowanie wniosków o stopniach uzależnienia od Złego aż po opętanie i sposobach uwalniania od złego ducha, do których należy egzorcyzmowanie.

Pierwszą przesłanką są materiały źródłowe – biblijne, patrystyczne, prawne i liturgiczne. Przesłanką drugą jest aktualne nauczanie Kościoła na temat istnienia Szatana, stopni uzależnień od złego ducha, zwłaszcza opętania. Wnioski praktyczne dotyczą różnych aspektów działalności duszpasterskiej egzorcystów. Zastosowana została pomocnicza metoda opisowa – typowa dla nauk historycznych – wykorzystywana szczególnie przy analizie źródeł biblijnych, patrystycznych, aktów prawnych, kodeksów w celu prezentacji ewolucji rozumienia egzorcyzmu. W mniejszym stopniu wzbogacono ją metodą historyczno-porównawczą. W ten sposób zostały skonfrontowane z sobą poglądy różnych badaczy na temat treści zapisu odnowionych obrzędów liturgicznych egzorcyzmów większych. Kolejną metodą pomocniczą było zebranie danych empirycznych za pomocą anonimowej ankiety na temat duszpasterskiego i społecznego aspektu egzorcyzmowania wśród egzorcystów posługujących w Polsce.

W podjęciu tematu istotne było uwzględnienie zasady *fides* i *ratio*, której słuszność mocno podkreślał Jan Paweł II, a współcześnie czyni to Benedykt XVI.

Należy zwrócić uwagę, że sam układ rozdziałów i przeprowadzony sposób analizy źródeł historycznych, teologicznych, liturgicznych i kanonicznych oraz ukazanie praktycznych aspektów działalności egzorcystów oraz danych empirycznych uwzględnia metodę charakterystyczną dla katolickiej nauki społecznej: widzieć-ocenić-działać.

Temat przedłożonej rozprawy przedstawiony został w pięciu rozdziałach.

W pierwszym rozdziale zarysowano tło historyczne, uwzględniające wielowiekową walkę ze złym duchem i sposoby uwalniania ludzi oraz społeczności spod jego wpływu. Pozwoliło to na określenie kształtowania się warunków i możliwości egzorcyzmowania. Demonologia – nauka teologiczna traktująca o złych duchach oraz wyobrażeniach demonów w kulturze ludowej, stanowi istotne odniesienie dla podjętej problematyki. W pracy odwoływano się też do różnego pojmowania opętania, to znaczy przeświadczenia, że Bóg lub de-

mon mogą „wziąć w posiadanie” człowieka, oraz do zróżnicowanej roli, jaką chorzy czy opętani odgrywają w poszczególnych kulturach. Ściśle wiąże się to z istnieniem osób, które zajmowały się uwalnianiem od złego ducha. Podjęto próbę odpowiedzi na pytania: kto zajmował się wykonywaniem antydemonicznych praktyk, na czym one polegały i skąd czerpie się o nich wiedzę. *Novum* pracy jest ukazanie, na czym polegało uwalnianie od zła w religiach świata. W świetle biblijnych źródeł omówiono, czym się charakteryzowała walka z Szatanem w Starym Testamencie, a jak Jezus uwalniał od Złego. Zaprezentowane są wypowiedzi Ojców Kościoła na temat sposobów uwalniania i ochrony przed złymi duchami oraz średniowieczne praktyki egzorcyzmowania. Istotna dla podjętego tematu jest refleksja dotycząca tego zagadnienia w Kościele nowożytnym oraz przedstawienie sytuacji egzorcystatu w okresie po Soborze Watykańskim II.

Drugi rozdział podejmuje refleksję nad egzorcyzmowaniem w teologii. Zmierza do przedstawienia osobowej natury Złego, sporów teologicznych na temat tejże natury oraz skutków jego działania, które prowadzi do opanowania całej struktury człowieka. Stąd ukazane zostały formy i stopnie uzależnienia od Złego oraz wskazano na sposoby uwalniania od niego, którymi posługują się egzorcyci. Na podstawie źródeł podjęto próbę teologicznego uzasadnienia egzorcyzmowania.

Trzeci rozdział dotyczy egzorcyzmowania w prawodawstwie Kościoła. Ukazuje nowatorskie ujęcie ewolucji rozumienia egzorcyzmów w aktach prawnych i trzech kodeksach prawa kanonicznego. Zaprezentowano usystematyzowane formuły egzorcyzmowania, podejmując tłumaczenia z tekstów łacińskich mniej znanych zwrotów stosowanych w uwalnianiu od złego ducha. Przedstawiono przepisy prawa kościelnego dotyczące szafarza tego sakramentalium, sposobów jego sprawowania oraz normy dotyczące osób egzorcyzmowanych, które w kanonistyce określa się jako podmiot bierny egzorcyzmu. Uzupełnieniem w przeprowadzanej analizie wymogów prawnych jest liturgiczne i pozaliturgiczne omówienie miejsca egzorcyzmowania.

Czwarty rozdział traktuje o społecznej roli egzorcysty. Egzorcysta został ukazany jako przedstawiciel wspólnoty Kościoła, który służąc określonej społeczności poprzez posługę uwalniania, uzdrawiania i umacniania osób, przyczynia się do wprowadzania ładu społecznego i do budowania lepszego świata. Przedstawiono księdza egzorcystę, który działając z mandatu Kościoła, staje się znakiem Chrystusa uwalniającego od Złego, poucza i wzmacnia wiernych w chrześcijańskiej walce dobra ze złem.

Piąty rozdział zawiera duszpasterski problem egzorcyzmowania we współczesnym Kościele. Ten aspekt, obok wspomnianego wymiaru prawnego i społecznego, stanowi *novum* niniejszej książki. Obejmuje on zagadnienie

powoływania egzorcystów, rolę biskupów w nominacji i formacji czy w innych sprawach dotyczących egzorcyzmowania. Ukazana została współpraca egzorcystów między sobą, z lekarzami, psychiatrami oraz psychologami, wymiana doświadczeń zarówno w Polsce, jak i w innych krajach. Ułatwia ona rozwiązywanie różnorodnych problemów napotykanych w posłudze uwalniania na całym świecie. Na uwagę zasługują przedstawione, acz nieopracowane dotąd, problematyka pseudoegzorcystów oraz status egzorcysty w Kościele polskim.

Monografia chce wskazać na dwoistą wizję człowieka, ukazywaną przez Jana Pawła II, w którym „istnieje pewne napięcie, toczy się poniekąd walka pomiędzy dążeniami «ducha» i «ciała». Walka ta należy do dziedzictwa grzechu, jest jego następstwem i równocześnie je potwierdza” (DV, nr 55). W jej doświadczeniu najistotniejszym wydaje się odkrywanie tego, co jest najwyższym dobrem człowieka, czyli miłosnej więzi z Bogiem Trójjedynym – i równocześnie tego, co może być jego największym nieszczęściem. W osobie ludzkiej bowiem, tak często atakowanej przez złego ducha, nie tylko rozgrywa się walka, ale przy całej jego złożonej strukturze kształtuje się jedność z sobą, z drugim człowiekiem – społecznością, z Bogiem. Dokonuje się to we wspólnocie Kościoła, także przez posługę egzorcystów, którzy są darem Chrystusa.